

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано доцільність та актуальність упровадження полікультурного виховання майбутніх фахівців аграрної галузі у практику вищих навчальних закладів як необхідної складової інноваційного розвитку вітчизняної освіти. Розглянуто основні джерела новацій; розкрито сутність концепції полікультурної освіти: мету, принципи, завдання; здійснено комперативний аналіз нормативних документів різних країн щодо впровадження полікультурного виховання у педагогічний процес.

Ключові слова: інтеграційно-глобалізаційні процеси, етнокультурне середовище, вестернізація, полікультурна освіта, діалог культур, Концепція громадянського виховання, інтеркультурність, культуровідповідність, толерантність.

В статье обоснована целесообразность и актуальность внедрения поликультурного воспитания будущих специалистов аграрной отрасли в практику высших учебных заведений как необходимой составляющей инновационного развития отечественного образования. Рассмотрены основные источники новаций; раскрыта сущность концепции поликультурного образования: цель, принципы, задания; осуществлен комперативный анализ нормативных документов разных стран по внедрению поликультурного воспитания в педагогический процесс.

Ключевые слова: интеграционно-глобализационные процессы, этнокультурная среда, вестернизация, поликультурное образование, диалог культур, Концепция гражданского воспитания, интеркультурность, культуросоответствие, толерантность.

In the article expediency and actuality of implementing the multicultural education of future agrarians in practice of higher educational establishments as an essential constituent of innovative development of the patriotic education are grounded. The basic sources of innovations are considered; the essence of the multicultural education conception: aim, principles, tasks is viewed; a comparative analysis of different countries normative documents on implementation of the multicultural education in a pedagogical process is carried out.

Key words: the processes of integration and globalization, ethno-cultural environment, westernization, multicultural education, dialogue of cultures, Conception of the civil education, interculturance, cultural adequacy, tolerance.

Постановка проблеми. Вища освіта України за нинішнього

соціокультурного становища потребує певного реформування системи професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. Зокрема, серед головних тенденцій інноваційного розвитку освіти можна виокремити врахування інтеграційно-глобалізаційних процесів на економічному, політичному, етнокультурному, міжкультурному та полікультурному рівнях.

Метою даної статті є обґрунтування доцільності та актуальності впровадження полікультурного підходу у практику аграрних ВНЗ як необхідної складової інноваційного розвитку вітчизняної освіти і розкриття можливих шляхів полікультурного виховання майбутніх фахівців аграрної галузі під час дидактичного процесу.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми співвідношення національного та інтернаціонального, національної культури із загальносвітовою розглядають Р. Абдулатипов, В. Біблер, Л. Буєва, З. Гасанов, Б. Гершунський, Л. Дробижева, С.Зміїв, Т. Ісламішина, Н. Коган, Б. Ліхачов, В. Михайлов, М. Мухін, Г. Помаранча, І. Серова, В. Соловйов, В. Тишков. Ідеї щодо народності виховання у контексті міжнаціональної взаємодії знайшли своє відображення у працях В. Афанасьєва, А. Бугайової, Г. Волкова, З. Гасанова, М. Тайчинова, Р. Іматкулова, М. Кузьміна, І. Кабардової, В. Коротова, І. Валєєва та ін. Полікультурна освіта є об'єктом досліджень М. Красовицького, Т. Клінченко, А. Джуринського, В. Макаєва, З. Малькової, Л. Супрунової, Є. Ковальчук, Г. Дмитрієва. Процес виховання міжнаціонального спілкування вивчають З. Гасанов, А. Шафрикова, О. Смирнов, А. Абсалямова, Н. Крилова. Над вихованням національної свідомості та міжетнічної толерантності трудяться О. Зарівна, Д. Мубінова та В. Абеян. Питаннями реформування системи освіти та інноваційними тенденціями в ній займаються В. Андрущенко, Т. Воробйова, Л. Даниленко, М. Данько, В. Довбищенко, І. Зязюн, І. Кузнецова, Н. Кузьміна, О. Матвієнко, В. Сластьоновий, Н. Федорова, Л. Федулова, Р. Хмелюк, Н. Шуст, Р. Юсуфбекова та ін. Ми бачимо, що в наш час, полікультурне виховання студентів в умовах навчального закладу є вкрай важливим та актуальним, а тому хочемо розглянути доцільність і специфіку полікультурного виховання майбутніх фахівців аграрної галузі у ракурсі реформування професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Низка науковців розглядають модернізацію вітчизняної освіти як один із пріоритетних напрямків державної політики.

Однак у тлумаченні змісту та визначенні темпів інновацій філософам, педагогам і культурологам не вдалося досягнути єдиноприйнятної думки. У ході серйозних дискусій виділили два основні джерела інноваційного розвитку освіти: запозичення закордонного передового досвіду (вестернізація) та розробка власних новацій.

Л. Федулова [8] слушно зауважує, що „сьогодні спостерігається адміністративна уособленість наукових та освітніх організацій“. Цим вона й пояснює превалювання негативних результатів у функціонуванні та низької ефективності взаємозв'язку дослідницьких і освітніх закладів. Автор розглядає інноваційно-просвітницьку політику держави як наслідок інтеграції науки та вищої освіти. Цієї ж точки зору притримується О. Скубашевська [7, с.30-31], закликаючи долати штучне адміністративне й проблемно-дослідницьке розмежування освітніх та академічних закладів і віддавати пріоритет освітнім цілям, а не економічним чи політичним, оскільки „намагання зробити освіту корисною для економіки не має завдавати шкоди справі внутрішньої організації освіти“. Звідси напрошується наступний висновок: „Не буде ефективної освіти – суспільство не матиме користі, навіть якщо буде досягнуто ситуативної економічної, політичної вигоди“.

Зміст освіти створює надійні умови для забезпечення успішного входження особистості до світу суспільних цінностей. Основні законодавчі засади процесу соціалізації гарантує Конституція України (ст.11): „Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національностей меншин країни“.

Вітчизняна педагогіка повинна органічно поєднувати традиції та інновації, а підґрунтям вироблення державного освітнього стандарту має стати суспільний ідеал. На нашу думку, досить вдале визначення суспільного ідеалу дає президент Академії педагогічних наук України В. Кремень [6, с.32-33] у монографії „Освіта і наука України: шляхи модернізації“, констатує: „У доктрині розвитку освіти найперші позиції, які має забезпечувати система освіти, – це формування особистості, котра усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святинь, української мови, історії, а

також до культури всіх національностей, які проживають в Україні, виявляє культуру міжетнічних та міжособистісних стосунків“. Важливу роль у реалізації цього завдання науковець відводить педагогу і зазначає: „необхідно змінити методологію підготовки вчителя – формувати майбутнього спеціаліста як особистість, здатну до самонавчання упродовж життя, до прийняття рішень в інтересах вихованця. Цей процес передбачає створення варіативних навчальних планів і програм, введення нової системи контролю оцінювання, стимулювання, нової структури змісту і тривалості навчання. Ми ніколи не матимемо суспільства, що постійно навчається, якщо не буде постійно навчатися вчитель“.

Однією із інноваційних тенденцій у реформуванні вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі є впровадження у педагогічний процес концепції полікультурного навчання. Однак варто зазначити, що ідея полікультуризації освіти, не така вже й нова, якщо брати до уваги зарубіжний досвід організації робочих навчальних програм. Ще у 60-70 рр. XX ст. американські педагоги почали активно розробляти концепцію полікультурного виховання. Відомий теоретик і пропагандист мультикультурної освіти Г. Бейкер [9, с. 76] зазначає, що полікультурна освіта у США виникла як відповідь на виклик багатокультурності суспільства й пов'язані з ним проблеми (міжнаціональні конфлікти і боротьба). Науковець зауважує, що полікультурна освіта повністю відповідає американській традиції розглядати навчальний заклад як важливий інститут соціалізації, який допомагає представникам усіх верств населення та національних меншин засвоїти знання, уміння й цінності, потрібні для життя у демократичному суспільстві. У Західній Європі концепцію полікультурного виховання ухвалили у 80-ті роки. Прийняти таке рішення парламентарів змусив великий потік іммігрантів із країн арабського світу. У Східній Європі цю концепцію почали розглядати як альтернативну під час загострення міжетнічних і національних конфліктів після розпаду СРСР.

Суть концепції полікультурної освіти полягає у збереженні етнічної своєрідності задля збагаченню нації, забезпеченні можливості безболісно та ефективно вирішувати громадянські й особисті проблеми, глибшому пізнанні національного через ознайомлення з інокультурою, досягненні студентами високого рівня самопізнання, в озброєнні їх необхідними знаннями для

успішного функціонування у межах етно- та інокультури [1, с. 13]. Згідно з Дж.Бенксом [10], людина здатна осмислити, зрозуміти й дати оцінку власному минулому і культурі лише розглянувши їх очима етнофора через призму інших культур. Цієї ж позиції притримується Д. Хупс [11], автор поняття „міжкультурна освіта“, закликаючи в жодному разі не зводити його до засобу асиміляції іммігрантів у новому соціокультурному середовищі. Американський дослідник вбачає головну мету міжкультурної освіти в підготовці студентів до повноцінного життя у глобальному і культурно багатогранному світі, а не у формуванні почуття залежності від певної інокультури. Науковець вважає, що пізнання іноземної культури розпочинається із самопізнання і переосмислення своєрідних характеристик власної культури та їхнього впливу на ставлення до іншого. У концепції Д. Хупса „міжкультурна освіта“ включає в себе два основні завдання: забезпечення студентів конкретними знаннями, вироблення умінь і навичок взаємодії із різноманітними етнокультурними групами; укріплення культурної ідентичності, зміцнення самооцінки студентів.

Для запровадження концепції полікультурної освіти в навчально-виховний процес американських ВНЗ у 90-х роках була спеціально створена Національна Асоціація Полікультурної Освіти (National Association for Multicultural Education). Тоді поняття „полікультурна освіта“ набуло чинності у педагогіці багатьох країн і увійшло до популярних педагогічних видань, таких як „Енциклопедія досліджень в галузі освіти“ („The Encyclopedia of Educational Research“) та „Міжнародна енциклопедія освіти“ („The International Encyclopedia of Education“). Там зазначалось, що „полікультурна освіта“ – це виховання, яке включає організацію і зміст педагогічного процесу, де представлені дві або більше культури, що різняться за мовною, національною, етнічною або расовою ознаками. Пізніше з метою внесення ясності у характеристики полікультурної освіти почали оперувати такими поняттями як: „кроскультурна освіта“, „поліетнічна освіта“, „мультикультурна освіта“, „інтеркультурна освіта“ тощо.

Сьогодні у педагогічній науці активно розробляються концептуальні основи полікультурної освіти (О.Араклян, А.Джуринський, Г.Дмитрієв, В.Єршов, В.Макаєв, Л.Супрунова), досліджуються особливості виховання толерантності студентів як окремий її аспект (Б.Ананьєв, Л.Бажович, В.Давидов, В.Кукушкін, П.Степанов, С.Тангян), аналізується специфіка

педагогічної роботи з дітьми-мігрантами (О.Гукаленко), вивчається етнічний феномен та дискутуються питання щодо змісту, функцій, цілей, об'єкта і суб'єкта полікультурної освіти (С.Артюнов, Ю.Бромлей).

На сучасному інформаційному етапі розвитку суспільства доцільність мультикультурної освіти інтерпретується наступним чином: сформувати всебічно розвинену особистість здатну до самонавчання і самовиховання, готову до самостійної активно-творчої життєдіяльності в умовах взаємодії різних етносів. Головну цінність такого педагогічного феномена вбачають у самій особистості студента, який володіє розумінням етнофорів, співчуває і співпереживає їм, уміє жити з іншими в мирі і злагоді у багатокультурному середовищі. На думку Е. Ананьян, полікультурна освіта ставить за мету актуалізацію „сивочолої“ ідеї (*pluribus unum*), тобто з багатьох – єдиного, тим самим сприяння створенню суспільства „різних“, об'єднаних загальнолюдськими демократичними цінностями [1, с. 13].

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять мета і принципи полікультурної освіти, запроваджені в американській дидактичній практиці. Метою такої освіти є: допомогти студентам усвідомити свою приналежність до конкретної культури; сприяти розвитку сприйняття і розуміння інших культур; спонукати студентів (відповідно до їхніх побажань і вибору) брати участь у житті різних культурних груп; допомагати їм якнайповніше зреалізувати власний людський потенціал [10, 25-26]. Щодо принципів, то тут задекларовано: полікультурна освіта – це процес; полікультурний підхід повинен бути всеохопливим та обов'язковим; полікультурна освіта пов'язана з певним оточенням (суспільством); усі учасники університетської (шкільної) співдружності мають бути залучені до процесу полікультурної освіти; обов'язково потрібно здійснювати спеціальну підготовку педагогічного колективу, батьків і лідерів етнічних об'єднань до втілення ідей полікультурної освіти; полікультурна освіта повинна брати свій початок із усвідомлення студентами (учнями) власної етнічної приналежності; вона не має обмежуватися якимись часовими рамками; слід забезпечувати успішне інтегрування ідей полікультурності в зміст університетської (шкільної) освіти [9, с. 9-10].

Принципи полікультурної освіти знайшли своє відображення у „Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української

державності“ (2000). Зокрема, у ній задекларовано, що діяльність навчального закладу ґрунтується на засадах органічного поєднання національного і загальнолюдського, а домінантою виховного процесу визнається формування у студентів патріотизму з новим змістовим наповненням. Однією з позицій концепції виступає виховання у студентів почуття поваги і любові до рідного краю, народу та країни, відповідальності за майбутнє, іншою стороною є відкритість до сприйняття різних культур, опанування фундаментальних духовних цінностей – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, національного примирення, збереження природи. Окреслені у концепції фундаментальні цінності становлять кістяк змісту освіти, що покликаний сприяти демократизації освіти, утвердити ідеї полікультурності та взаємоповагу між народами і націями.

На наш погляд, важливим моментом у Концепції громадянського виховання є спроба презентувати офіційне визначення інтеркультурного виховання, окреслити його головні принципи і завдання з педагогічної точки зору. Там задокументовано: „Інтеркультурне виховання – навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв’язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні“. Щодо принципів полікультурного виховання громадянина України, то серед специфічних було виділено наступні:

- Принцип культуровідповідності, який передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь.

- Принцип інтеркультурності, що зорієнтований на інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру. Реалізація цього принципу означає, що у процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої у національний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберігати свою національну ідентичність, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру як невід’ємну складову культури світової.

З вище зазначеного випливає, що навчальний заклад повинен стати осередком культурного середовища і стрижневим елементом у забезпеченні перспектив оптимальної взаємодії між етнічними групами та у формуванні толерантності в багатокультурному суспільстві. Г. Дмитрієв також із цим погоджується, водночас наголошуючи, що виховання полікультурності – тривалий процес, у ході якого викладач і студент проходять декілька рівнів: „толерантність, розуміння й сприйняття іншої культури, повага до неї, утвердження культурних відмін“ [2, с. 40].

У полікультурному вихованні майбутніх фахівців аграрної галузі нам надзвичайно близькою є позиція П. Каптерева. Цей провісник мультикультурної освіти вперше почав відстоювати ідею щодо єдності національного і загальнолюдського у педагогіці. Така єдність, на наш погляд, повинна стати одним із ключових принципів професійної підготовки майбутніх аграрників. Згідно з П. Каптеревим, у студентів необхідно розвивати почуття приналежності до всього людства і „наскільки можна скорочувати в навчальних закладах думки про те, що рідний народ – єдиний носій справжньої культури, а інші народи мають служити йому“ [3, с. 421]. Педагог, розмірковуючи про доцільність впровадження у навчальний процес полікультурного виховання молоді, сформулював інноваційну модель педагогічної діяльності. Він закликав спочатку реалізовувати педагогічну діяльність на базі національного ідеалу, а потім трансформувати її у діяльність із досягнення загальнолюдського ідеалу. У вихованні вчений неодноразово закликав „звертатися не до одного народу, а до багатьох, розглядати інші ідеали й цінними чужими властивостями доповнити те, чого не вистачає своєму національному ідеалу, народне треба поєднувати з іноземним, з усенародним і загальнолюдським“ [3, с. 56-57].

Подібну точку зору відстоює Є. Ковальчук. Він розглядає діалог і взаємодію культур як головну ідею полікультурної освіти, оскільки, на його погляд, власна культура найповніше усвідомлюється тоді, коли етнофори конструктивно взаємодіють між собою. Співпрацюючи із представниками різноманітних етнічно-національних об'єднань, особистість стає краще усвідомлювати й розуміти риси кожної окремо взятої культури. Загальнолюдське сприяє глибшому розумінню об'єктивної цінності „свого“, допомагає усвідомити його своєрідність через компаративний аналіз, розкрити нове в оперуванні та передбачити можливі напрямки подальшого розвитку. Під

час взаємодії культур обсяг сприйнятих особистістю цінностей значно зростає, принципово змінюється і характер самого сприйняття: воно вирізняється далекоглядністю, відображає властивості об'єкта у всій його глибині та багатогранності. Замкнутість, прагнення до ізолюваності можуть спричинити поступову деградацію культури. Культура, яка „блокує“ контакти з іншими культурами ризикує, зберігаючи свою самобутність таким чином, заплатити дорогу ціну – залишитися через самоізоляцію поза рівнем загальнолюдської світової культури [4]. Підбиваючи підсумки висловленої позиції, можна з упевненістю стверджувати, що на сучасному інформаційному етапі розвитку педагогічної теорії та практики полікультурну освіту трактують як освіту, сконцентровану на збереженні, розвитку і взаємодії усього культурного розмаїття, норм, цінностей, форм і зразків суспільної діяльності, на передачі наявного досвіду у спадок молодому поколінню, формуванні толерантності й уміння успішно жити у полікультурному соціумі.

Висновки. Розуміння сутності полікультурності розпочинається з усвідомлення різноманіття навколишнього світу та культурного й етнічного багатства країни, в яких ми живемо. Якщо вища школа у своїй організації керується індивідуальними потребами особистості, то вона повинна гарантувати забезпечення освіти, за якої представники різних культур могли б не лише співіснувати і жити, але й гармонійно взаємодіяти. Водночас вища освіта у контексті інноваційного розвитку покликана допомогти студентам опанувати нові знання та уміння проживання у демократичному соціумі. Запровадження полікультурної освіти має бути процесом і в жодному разі не якоюсь одноразовою програмою.

У вітчизняній педагогічній науці утвердилась думка, що пізнання зарубіжної культури бере свій початок із самопізнання, усвідомлення власної унікальності та неповторності, а також із осмислення, розуміння й оцінки впливу національної культури на загальнолюдську. Однак, у свою чергу варто зазначити, що вищі навчальні аграрні заклади не могли і не можуть у дидактичному процесі обмежуватися лише вивченням таких гуманітарних дисциплін як географія, історія, мова та література власної країни, оскільки студенти мають бути підготовлені до здійснення фахової діяльності і за межами батьківщини під час проходження закордонної сільськогосподарської практики. Цим й обумовлюється актуальність запровадження у професійну підготовку

майбутніх аграрників полікультурного виховання.

Полікультурне виховання виступає засобом формування у майбутніх фахівців аграрної галузі усестороннього бачення світу, спроможності оцінювати стан наявних речей з позицій представника іншої етнічної спільності, бажання налагоджувати співробітництво, досягати порозуміння, здійснювати взаємовплив. Тому й не дивно, що нині у науково-методичній літературі значна увага приділяється розвитку полікультурної компетентності, або крос-культурної грамотності, під якою розуміють сукупність певних знань, умінь і навичок, володіння якими на належному рівні дозволяє долучитися до інокультурного середовища.

Література:

1. Ананьян Е. Генезис становлення і розвитку ідеї полікультурної освіти / Еліна Анальян // Рідна школа. – 2006. – №2. – С. 12-14.
2. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г.Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
3. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев. – М.: Академия педагогических наук СССР, 1982. – 494 с.
4. Ковальчук Е.С. Поликультурное воспитание в современном школьном образовании России: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Евгений Сергеевич Ковальчук. – К., 2004. – 168 с.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Джерело педагогічної майстерності. Громадянська освіта школярів / Науково-методичний журнал. Випуск № 1 (33). Ч. 1-2. – Харків: ХОНМІБО, 2005. – С. 35-45.
6. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
7. Скубашевська О. Необхідність і реалії інноваційного розвитку освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. – 2007. – №3. – С. 30-37.
8. Федулова Л.І. Інтеграція науки та освіти / Л.І. Федулова // Економіка знань та її перспективи для України. – К.: Інститут економічного прогнозування, 2005. – С. 83-84.
9. Baker G.C. Multicultural Imperatives for Curriculum Development in Teacher Education / G.C. Baker // Journal of Research and Development in Education. – 1977. – №2. – P. 70-83.
10. Banks J.A. Multicultural Education Characteristics and Goals // J.A. Banks, A.M. Banks Multicultural Education: Issues and Perspectives. – Boston: Allyn and Bacon, 1993. – P. 25-28.
11. Hoopes D.S. Intercultural Communication Concepts and the Psychology of Intercultural Experience / in M.D. Pusch (Ed.) // Multicultural Education: A Cross-cultural Training Approach. – Chicago, IL: Intercultural Network Inc., 1979. – 472 p.